

Dr. sc. Vesna BAUER MUNIĆ

HRVATSKE ZEMLJE U DOBA
MARKA ANTUNA DE DOMINISA
POGLEDI NOVIJE HISTORIOGRAFIJE

UDK: 262.12 Dominis, M. de
Rukopis primljen: 7. 12. 2010.
Prihvaćen za tisak: 20. 12. 2010.
Priopćenje na znanstvenom skupu
Conference paper

Dr. sc. Vesna Bauer Munić,
viša znanstvena suradnica
Filozofski fakultet u Rijeci,
Odsjek za povijest
HR – 51000 Rijeka
Omladinska 14

Priopćenje je posvećeno M. A. de Dominisu (1560. – 1624.) u njegovom vremenu i prostoru. Zbog toga se posebno govori o ključnim odrednicama vezanim uz povijesnu sudbinu hrvatskih zemalja u drugoj polovici XVI. i početkom XVII. stoljeća. U priopćenju se polazi od značenja Osmanskoga Carstva za naše prostore, zatim se govori o Habsburškoj Monarhiji, Mletačkoj i Dubrovačkoj Republici. Na kraju priopćenja posebno se ističe doprinos našeg intelektualnog stvaralaštva i utkanost u novovjekovne europske tijekove.

Ključne riječi: M. A. de Dominis; hrvatske zemlje, povijest; historiografija

Vrijeme u kojem je živio i djelovao Marko Antun de Dominis (1560. - 1624.) bilo je razdoblje prijeloma dvaju stoljeća. U tom razdoblju ranoga novovjekovlja, tj. u drugoj polovici XVI. i prva dva desetljeća XVII. stoljeća, hrvatske zemlje nisu bile sjedinjene u cjelovitoj državnoj zajednici. U biti, one su već bile podijeljene između Osmanskog Carstva na istoku, Habsburške Monarhije na sjeverozapadu i Mletačke Republike koja je svoju snagu sa sjevernog dijela Apeninskog poluotoka protegla i na područje istočnojadranske obale. Istovremeno Dubrovačka je Republika imala svoju "samostalnost" bez obzira što je priznavala vrhovništvo turskoga sultana od 1526. godine. Osobitost toga vremena je činjenica, da je tadašnji hrvatski teritorij bio sveden na samo 10.600 km². Zbog toga se Hrvatska službeno počela nazivati "Ostaci ostataka nekadašnjega slavnoga hrvatskog kraljevstva".

Istovremeno to je doba velike ekspanzije kapitalističkoga gospodarstva i manufakturne proizvodnje te stvaranja svjetskoga tržišta. Tada se stvaraju temelji svjetskog kolonijalizma što će utjecati na velike migracije i porast stanovništva. U Europi je ojačalo građanstvo pa se u Nizozemskoj u drugoj polovici XVI. st. dogodila prva građanska revolucija, dok je rimokatoličku crkvu zahvatila reformacija i protureformacija, što je uzrokovalo raskol i nastanak novih kršćanskih crkvi (protestanti, kalvinisti, anabaptisti...). Ubrzo nakon toga započeli su i vjerski ratovi (poput Bartolomejske noći 1572. godine u kojoj su katolici samo u Parizu pogubili 3000 hugenota).

Osmansko Carstvo je u XVI. st. na vrhuncu moći i teritorijalno se proteže na tri kontinenta (Azija, sjeveroistočna Afrika i jugoistočna Europa). No i pored toga tursku državu je u drugoj polovici zahvatio životni zamor i gospodarska stagnacija. Međutim, unatoč umoru, Osmanlije su nastavile s provalama i teritorijalnim ekspanzijama na hrvatske zemlje s krajnjim ciljem osvajanja Beča. Naime, poslije pada utvrde Siget u zapadnoj Ugarskoj 1566. godine, osmanlijski su Turci u ratu 1570. - 1573. zauzeli područje na dalmatinskoj obali oko Zadra (Zemunik), Šibenika i Splita. Tada su napadali i Boku, a u bitci kod Lepanta 1571. godine sudjelovalo je sedam hrvatskih galija iz Istre i Dalmacije kojima se pridružilo i nekoliko dubrovačkih brodova, što ukazuje na zajedničku obranu od turske ekspanzije u sredozemnom akvatoriju.

U dvogodišnjem ratu 1576. - 1578. godine sandžak beg Ferhat paša zauzeo je Bužin, Cazin, obje Kladaše, Zrin... Tako su zemlje između rijeke Une, Gline i rijeke Korane izgubljene. Time se turska granica pomakla na donju Kupu.

Prodor Turaka prema središnjoj Europi je nastavljen, pa je 1592. godine pao Bihać. Sljedeće 1593. godine došlo je do prekretnice u osvajačkim pohodima Turaka prema zapadu. Turci su bili zaustavljeni pa je uspostavljena ravnoteža snaga na hrvatsko-turskom limesu.

Prethodno, još 1591. godine, bosanski paša Hasan Predojević poduzeo je prvi ratni pohod na utvrdu Sisak koja je priječila put prema Zagrebu, ali bezuspješno. Već sljedeće godine izgradio je novu utvrdu (danas Petrinja), gdje je smjestio tursku vojsku. Ipak, odlučujuća se bitka odigrala 1593. godine na prostoru između Odre i Kupe, između hrvatskoga bana Tome Erdödyja i njemu priključenih štajerskih četa protiv Osmanlija. Poraz Turaka i pogibija Hasan paše u povijesti je obilježena "godinom propasti".

Posljedice ove bitke i poraza Turaka označene su novim granicama i začetkom stvaranja nove vojne organizacije. Granica Hrvatske je na rijeci Kupi i Korani sve do grada Čazme uz rijeku Česmu. Na hrvatsko-turskoj granici je za obranu

od Turaka kralj organizirao nekoliko kapetanija. One su predstavljale začetak *Vojne granice*. To je bilo opustošeno područje na kome su se naseljavali prebjezi, stanovnici s turske strane granice, koji su bježali pred turskim nasiljem. To je područje godine 1578. podijeljeno na Hrvatsku i Slavonsku granicu od kojih je svaka imala svoje zapovjednike. Zapovijedi su dolazile iz Ratnog vijeća u Grazu, osim za granično područje od Karlovca do Ivanića kojim je upravljao Hrvatski sabor. Granično područje, tj. Vojna granica, postupno je izuzeto iz Hrvatske, jer graničari nisu dobivali zapovijedi od Hrvatskoga sabora i bana, već kao što sam rekla iz Graza.

Početkom XVII. st. u vrijeme kralja Ferdinanda II. (1619. – 1637.) Vojna je granica bila podijeljena na Karlovački i Varaždinski generalat kojima su zapovjedali njemački generali.

Habsburška Monarhija drugi je čimbenik hrvatske povijesti ranog novovjekovlja. Godine 1527. hrvatsko je plemstvo Ferdinanda Habsburškog izabralo i za hrvatskog kralja. Izborom Ferdinanda za hrvatskoga kralja nastala je personalna unija, tj. zajednica dviju država povezanih istim vladarom. Ta nova tvorevina – Habsburška Monarhija trajat će sve do konca Prvoga svjetskoga rata 1918. godine. U novoj državi uspostavljen je novi politički ustroj. U Hrvatskoj vrhovno državno tijelo bio je Sabor tj. tijelo “staleža i redova”. On je bio nosilac zakonodavne i upravne vlasti, a u njegovoj nadležnosti bili su uređenje vojske, obrana zemlje i porezni sustav. Saborom je predsjedavao ban kojega je imenovao kralj, na prijedlog Sabora.

U vrijeme velikih vojnih i političkih promjena posebna je značajka u tome što su stoljetnu podvojenost prevladale Hrvatska i Slavonija, i sjedinile se. To je vidljivo u političkom ustroju vlasti. Naime, umjesto dva sabora nastao je jedan (1558.) s jednim banom. Osim toga, središta hrvatske države sele se iz dalmatinskih krajeva na sjever u Zagreb i Varaždin. Istovremeno jačaju luke u Kvarnerskom zaljevu Rijeka i Senj.

U XVI. st. dolazi i do raseljavanja Hrvata u susjedne zemlje. Hrvati iz okolice Bihaća naseljavaju područje između Save i Kupe, a najveće hrvatske naseobine nastale su u istočnoj Austriji u Burgenlandu/Gradišću i zapadnoj Mađarskoj. Neki su se Hrvati naselili u južnoj Mađarskoj, Slovačkoj, Moravskoj te u Bačkoj i Banatu. S istočne strane jadranske obale, Hrvati su odlazili na istočnu obalu Apeninskog poluotoka.

Pod konac stoljeća, 1573. godine izbila je velika seljačka buna na prostoru Hrvatskoga zagorja koja je svoj odraz imala i u susjednim slovenskim zemljama (Kranjska i Štajerska).

Treći čimbenik vojnih i političkih prilika bila je *Mletačka Republika* koja je od početka XV. st. bila gospodar Dalmacije. U njezinom sastavu bila je i zapadna obala Istre.

Dalmacija je također dijelila sudbinu hrvatskih sjevernih krajeva zbog osmanskih osvajanja. Njihovo napredovanje je 1573. godine suzilo mletački teritorij na uski obalni pojas. Mletačkom Dalmacijom upravljao je providur u Zadru. Gradovi su bili zasebne komune u kojima su bila ustrojena Gradska vijeća. U to vrijeme dalmatinski gradovi proživljavaju gospodarsku stagnaciju. Tijekom druge polovice XVI. st. u Dalmaciju dolaze prebjeci. Istovremeno kroz njezino područje prolaze uskoci te napadaju turske brodove i tursko zaleđe. Međutim, ubrzo uskoci dolazi u sukob s Mlečanima jer su željeli zagospodariti Jadranskim morem, a imali su potporu Habsburške Monarhije.

Istarski poluotok u XVI. st. nije neposredno bio izložen napadima Turaka. Međutim, tursko ratovanje s kontinentalnim Hrvatima uzrokovalo je naseljavanje Istre novim stanovništvom. U Istru su bježeći pred Turcima doseljavali Hrvati, Crnogorci i Albanci te Rumunji. Na početku XVII. st. (1615. – 1617./18.) u Istri je plamsao ratni sukob između Austrije i Venecije. Taj rat je iza sebe ostavio pustoš i siromaštvo od čega se Istra nije oporavila do konca stoljeća.

Tijekom XVI. st. *Dubrovačka Republika* po svome političkom ustroju je bila aristokratska republika. Ona je nastojala neutralnom politikom očuvati svoju samostalnost kao i središnje mjesto u posredničkoj trgovini između Istoka i Zapada. To ju je u XVI. st. promoviralo u trgovačko-pomorsku velesilu Sredozemlja. Taj položaj pratili su i njezini diplomatski koraci sa Španjolskom i Papinskom državom. Međutim, u drugoj polovici stoljeća Dubrovnik proživljava gospodarsku krizu. Gospodarski je život stagnirao, što će se nastaviti i u XVII. stoljeću.

*

Osim ratnih sukoba na kopnu i moru, razaranja, gladi, nestašica, migracija stanovništva i drugih nedaća, to je razdoblje obilježeno našim velikim doprinosom intelektualnom stvaralaštvu. Navest ću samo, uz svakako isusovca M. A. De Dominisa (1560. – 1624.), Šibenčanina Fausta Vrančića (1551. – 1617.) koji je tiskao u Veneciji 1595. godine “Rječnik pet najodličnijih europskih jezika, latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, dalmatinskoga i ugarskoga”, Bartula Kašića (1575. – 1650.) koji je napisao na latinskome jeziku prvu gramatiku hrvatkoga jezika “Temelji ilirskoga jezika u dvije knjige” u Rimu 1604. godine i Ivana Gundulića (1589. – 1638.), dubrovačkog književnika koji u svojim djelima iskazuje vjeru u oslobođenje od Osmanlija i vjeru u katoličku obnovu.

Iz navedenoga je razvidno da su hrvatske zemlje preko svojih velikih stvaralaca bile uključene u intelektualnu Europu i europske procese. U protoku novih ideja u hrvatskim zemljama sudjelovali su hrvatski pjesnici, književnici, znanstvenici, slikari, kipari, graditelji, glazbenici obogaćujući novovjekovni svijet Europe. Zbog toga treba i to razdoblje sagledati u uzajamnosti sveukupnog razvoja srednje i mediteranske Europe, u vremenu kada su hrvatske zemlje bile na udaru islamskog svijeta i kulture. S druge strane raznolikost života donosi i njegovo bogatstvo.

RIASSUNTO

*I TERRITORI CROATI NEL PERIODO DI MARCO ANTONIO DE DOMINIS
GLI ASPETTI DELLA STORIOGRAFIA RECENTE*

Dott. di ricerca Vesna BAUER MUNIĆ

La comunicazione è dedicata a Marco Antonio de Dominis (1560-1624) nel periodo in cui ha vissuto e lavorato. Pertanto l'articolo tratta i punti determinanti relativi al destino storico dei territori croati nella seconda metà del XVI e l'inizio del XVII secolo. La comunicazione parte dall'importanza dell'Impero ottomano per la nostra zona e poi tratta la Monarchia Asburgica, la Repubblica di Venezia e la Repubblica di Ragusa. Alla fine della comunicazione è dato un contributo particolare alla nostra creatività intellettuale e alla sua integrazione nelle moderne tendenze europee.

Parole chiave: M. A. de Dominis; territori croati; storia; storiografia

SUMMARY

*CROATIAN LANDS IN TIME OF MARK ANTUN DE DOMINIS.
VIEWS OF MODERN HISTORIOGRAPHY*

Vesna BAUER MUNIĆ, Ph D

The paper is dedicated to M. A. De Dominis (1560 – 1624) in his time and space. Particular attention is paid to key determinants connected with historic destiny of Croatian lands in the second half of 16th century and at the beginning of 17th century. The paper starts with the importance of Osman Empire for our region. Then it speaks about the Habsburg Monarchy, Venetian and Dubrovnik Republic. At the end of the paper the contribution of our intellectual creation and intertwining with new age European progress is particularly emphasized.

Key words: M. A. de Dominis; Croatian lands; history; historiography